

УДК 339.9

Кислиця О.В.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародного менеджменту
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана*

ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА РИЗИКИ СУЧАСНОСТІ

Стаття присвячена аналізу сутності та основних характеристик глобальних проблем та ризиків сучасності; вивчається історія дослідження глобальних проблем людства й систематизується системи критеріїв, за якими проблеми можна класифікувати й вважати глобальними. Досліджуються причини виникнення глобальних проблем, наводиться систематизація глобальних проблем та глобальних ризиків. Аналізується значення та роль міжнародних інституцій (Римський клуб, ООН, Всесвітній економічний форум) у процесі виявлення, систематизації й вирішенні глобальних проблем сучасності.

Ключові слова: глобалізація, сталий розвиток, суспільство, глобальні проблеми, глобальні ризики.

Кислиця О.В. ГЛОБАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ И РИСКИ СОВРЕМЕННОСТИ

Статья посвящена анализу сущности и основных характеристик глобальных проблем и рисков современности; изучается история исследования глобальных проблем человечества и систематизируется система критериев, по которым проблемы можно классифицировать и считать глобальными. Исследуются причины возникновения глобальных проблем, приводится классификация глобальных проблем и глобальных рисков. Анализируется значение и роль международных организаций (Римский клуб, ООН, Всемирный экономический форум) в процессе выявления, систематизации и решении глобальных проблем современности.

Ключевые слова: глобализация, устойчивое развитие, общество, глобальные проблемы, глобальные риски.

Kyslytsyna O.V. GLOBAL PROBLEMS AND RISKS OF CONTEMPORANEITY

In the article, the nature and inherent characteristics of the global problems and risks are analysed; the history of research of global challenges is studied and criteria by which problems can be classified and considered as global are systematized. The causes of global problems are studied and systematization of global problems and global risks is given. The importance and role of international institutions (the Club of Rome, the United Nations, the World Economic Forum) in process of identifying and solving global problems is analysed.

Keywords: globalization, sustainable development, society, global problems and risks.

Постановка проблеми. На початку ХХІ ст. глобалізація змінює з безпрецедентною швидкістю стали систему світового господарства та міжнародних відносин. Трансформаційні зрушення в економічній, екологічній, геополітичній, соціальній та технологічній системах створюють безпрецедентні можливості, але й одночасно породжують проблеми й ризики, що не визнають національних кордонів окремих держав. Системний характер глобальних проблем та ризиків в рамках міжнародного співробітництва між бізнесом, владою і громадянським суспільством актуалізує процес формування регулюючих інститутів, що діють на глобальному рівні, проте є достатньо гнучкими для локального використання в контексті розробки дієвих механізмів їх вирішення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед досліджень глобальних тенденцій розвитку світової економіки та глобальних проблем, слід відзначити праці Н. Белікової, С. Внучко, М. Кизима, Д. Лук'яненка, Ю. Макогона, П. Пронози, С. Радзівської, В. Сіденка, Я. Столярчук, А. Філіпенка та багатьох інших. Аналіз досліджень зазначених авторів дозволяє дійти висновку про високу актуальність подальшого всебічного аналізу впливу глобалізаційних процесів на виявлення та формування ефективних механізмів подолання глобальних проблем та ризиків.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз сутності та основних характеристик глобальних проблем та ризиків сучасності, систематизація системи критеріїв, за якими проблеми можна класифікувати й вважати глобальними, а також вивчення ролі міжнародних інституцій у процесі виявлення, систематизації й вирішенні глобальних проблем сучасності.

Виклад основного матеріалу дослідження. В агрегованому вигляді, глобальні проблеми – це проблеми, що стосуються (в тій чи іншій мірі) всіх країн і на-

родів, вирішення яких можливе лише об'єднаними зусиллями всієї світової спільноти [1, с. 3].

На думку Н.В. Белікової, таке визначення актуалізує дві концептуальні риси глобальних проблем як соціально-економічного явища: масштабність (глобальність) розповсюдження (категорія «локалізація у просторі») та складність зусиль, спрямованих на їх подолання (категорія «залучення у вирішення») [2].

Для усвідомлення глобальних проблем і пошуку шляхів їх вирішення першорядну роль зіграв Римський клуб, що розпочав свою діяльність у 1968 р. із зустрічі в Академії Деї Лінчеї в Римі, звідки пішла назва цієї некомерційної організації.

Глобальні проблеми, що розглядались Римським клубом, мають комплексний характер й поділяються на два основних блоки:

- 1) проблеми, пов'язані з протиріччям між суспільством і навколишнім середовищем (система «суспільство – природа»);
- 2) соціальні проблеми, пов'язані з протиріччями всередині суспільства (система «людина – суспільство») [3].

Доповіді Римського клубу (33 доповіді з моменту заснування) зосередили уваги світової спільноти на глобальних проблемах людства й пошуках механізмів їх подолання.

До Римського клубу в даний час входять приблизно 100 окремих членів; понад 30 національних та регіональних асоціацій на п'яти континентах. Діяльність Клубу скеровується Генеральної Асамблеї (зустрічі раз на рік).

Римський клуб виділяє шість глобальних цілей – орієнтирів «в якості основних для переходу до стало-го, справедливого і «щасливого» світу» [4], серед яких доцільно, на нашу думку, відзначити такі як: пріоритет соціальних цінностей для розвитку стало-го і справедливого суспільства; більш справедливий

розподіл доходів як всередині, так і між країнами; доступ до гідної роботи, що забезпечує достатній рівень життя, що є невід'ємним правом людини; розгляд екології як стримуючого фактора відносно всіх форм людської діяльності; становлення інституцій управління на місцевому, національному та глобальному рівнях, спроможних керувати переходом до справедливого й стійкого глобального світу.

В історії дослідження глобальних проблем людства виокремлюють три етапи. На першому етапі, відбувалося усвідомлення самого факту існування глобальних проблем; на другому етапі здійснювалися перші дослідження сутності глобальних проблем, причин їх виникнення тощо; на третьому етапі вже виникає специфічна школа досліджень – філософія глобальних проблем, яка об'єднує в собі надбання гносеології, аксіології та інших сфер філософської науки [1].

На думку деяких вчених [1], до системи критеріїв, за якими проблеми можна класифікувати й вважати глобальними можна віднести: просторові (географічні) критерії; змістовні ознаки й ознака загальності глобальних проблем. Останній критерій можна вважати головним індикатором глобальності, що дозволяє відокремити глобальні проблеми від соціальних, політичних, економічних проблем, що мають гостроту, але не досягли планетарного масштабу.

Так, С.М. Внучко до глобальних проблем відносить проблеми, які виникають у результаті об'єктивного розвитку суспільства; носять планетарний, загальносвітовий характер, торкаються інтересів усіх народів і держав; загрожують усьому людству; потребують невідкладних рішень; вимагають зусиль усієї світової спільноти. У свою чергу, Г.С. Хозін до критеріїв глобальності відносить ще два чинники: комплексність і складний внутрішній взаємозв'язок цих проблем, а також їх високий динамізм [5, с. 96].

Отже, в даний час вчені використовують таку систему критеріїв віднесення проблем до глобальних, в якій об'єднання просторового масштабу, високого динамізму розвитку, загально людської значущості, загально планетарної гостроти й небезпеки, дозволяє ідентифікувати проблеми як глобальні.

С. Радзівєвська [6] систематизує й аналізує глобальні виклики людству, серед яких: стрімке зменшення запасів органічних видів палива, які видобуваються з надр Землі, на тлі їх зростаючого споживання; загроза порушення балансу між біологічними можливостями Землі і потребами людства в біосфері у контексті зміни демографічної структури світу; наростаюча нерівність між людьми і країнами на Землі; обмежений доступ до питної води тощо.

У найбільш агрегованій формі до ключових глобальних викликів сучасності, на думку В.Р. Сіденка, слід віднести: швидке наростання екологічної кризи; дефіцит традиційних природних ресурсів (вичерпання природних, сировинних та традиційних енергетичних ресурсів); посилення демографічного дисбалансу, пов'язаного з прискореним старінням населення; наростання проблем з продовольчим забезпеченням; поширення різноманітних ризиків для здоров'я людини; істотне зростання соціальної нерівності у світі, яке досягло неприпустимо високих рівнів; поширення транскордонної злочинності; деформації структур ринків та криза ефективності капіталовкладень; криза глобального економічного управління; криза світового геополітичного устрою однополярного світу; глобальна культурна криза [7].

Виходячи з цілей та завдань, що були зазначені в Декларації тисячоліття [8] для досягнення до

2015 р., можна дійти висновку, що ООН до глобальних проблем людства відносять наступні: бідність і голод; нерівний доступ до початкової освіти; гендерна нерівність; поширення ВІЛ / СНІДу та інших захворювань; дитяча смертність і здоров'я матерів; погіршення екологічної ситуації; скорочення природних ресурсів; зростаюче розшарування країн світу, як за економічним розвитком, так і за якістю життя населення тощо.

Крім того, ООН розглядає як базові цілі, що мають бути обрані за основу на наступний період після 2015 р., 17 Цілей сталого розвитку [9, с. 18], серед яких доцільно розглянути такі як: боротьба з бідністю у всіх її формах у всьому світі; боротьба з голодом, забезпечення продовольчої безпеки та поліпшення харчування і сприяння сталому сільському господарству; забезпечення здорового способу життя та підвищення добробуту населення; забезпечення якісної освіти і сприяти можливості навчання впродовж життя; досягнення гендерної рівності та розширення прав і можливостей всіх жінок і дівчат; забезпечення наявності й ефективного управління водними ресурсами; забезпечення доступною, надійною та сучасною енергією; сприяння сталому економічному зростанню, забезпечення повної і ефективної зайнятості та гідною роботою; будівництва стійкої інфраструктури, сприяння всебічній сталій індустріалізації та стимулюванню інновацій; скорочення нерівності як всередині країн, так і між країнами; зробити міста і населені пункти безпечними й стабільними; забезпечення стійких моделей споживання і виробництва; вжити невідкладних заходів для боротьби зі зміною клімату і його наслідками; збереження й використання океанів, морів і морських ресурсів в інтересах сталого розвитку; захист, відновлення та сприяння сталому використанню земних екосистем, боротьба з опустелюванням й деградацією земель та припинення втрати біорізноманіття; забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних установ на всіх рівнях тощо.

Ще одна впливова міжнародна організація, яка займається дослідженням глобальних зрушень у світовій економіці, – Всесвітній економічний форум (ВЕФ), що зосереджує свою увагу на всебічному аналізі глобальних ризиків.

У доповідях ВЕФ, глобальний ризик визначається як подія, що має значний негативний вплив на декілька країн й галузей протягом періоду часу до 10 років. Ключовою характеристикою глобальних ризиків є їх потенційний системний характер, тобто системний ризик являє собою ризик «поламок у всій системі, на відміну від поламок окремих частин і компонентів» [10].

У доповіді Global Risks 2014 [10] наведено 31 глобальний ризик у п'яти категоріях: економічні, екологічні, геополітичні, технологічні та соціальні. Так, ризики в економічній категорії включають в себе фінансовий ризик та кризу ліквідності, проблеми у фінансових установах, ціни на нафту, хронічне безробіття тощо. До ризиків, що пов'язані з навколишнім середовищем, відносять як стихійні лиха (землетруси і геомагнітні бурі), так і такі техногенні ризики, як руйнування екосистем, нестача прісної води, ядерні аварії та проблеми, що пов'язані зі змінами клімату. Геополітична категорія охоплює ризики у політиці, дипломатії, глобальному управлінні, а також конфлікти й злочини; ризики цієї групи варіюються від тероризму, конфліктів та війн за ресурси, до проблем у сфері управління, що пов'язані з корупцією, організованою злочинністю і незаконною

торгівлею. Соціальна категорія відображає ризики, пов'язані з соціальною стабільністю (серйозні диспропорції в доходах, продовольчі кризи) і охороною здоров'я (пандемії, стійкі до антибіотиків бактерії і зростання тягаря хронічних хвороб). Технологічна категорія охоплює основні ризики, пов'язані з посиленням централізації інформації та комунікаційних технологій, що включає в себе кібератаки, проблеми з виходом з ладу інфраструктури й втрати даних.

Відповідно до ВЕФ до глобальних ризиків 2014 року належать такі:

1) в економічній сфері: фінансові кризи в провідних країнах; вихід з ладу головного фінансового механізму або установи; криза ліквідності; конструктивно високий рівень безробіття / неповної зайнятості; зростання цін на нафту для світової економіки; відмова / дефіцит життєво важливої інфраструктури; зниження значення курсу долара США як основної світової валюти;

2) в сфері екології: велика частота екстремальних погодних явищ (повені, шторми, пожежі), велика частота природних катастроф (землетруси, цунамі, виверження вулканів, геомагнітні бурі), велика частота антропогенних екологічних катастроф (наприклад розливи нафти, ядерні аварії), основні втрати біорізноманіття та руйнування екосистеми як на суші так і в океані; водні кризи; відмова від заходів щодо пом'якшення наслідків зміни клімату та адаптації до них;

3) в геополітичній сфері: помилки у глобальному управлінні, політичний колапс нації, що має важливе геополітичне значення, зростання корупції, значна ескалація організованою злочинністю і незаконної торгівлі, масштабні терористичні атаки, розгортання зброї масового ураження, насилля у міждержавних конфліктах з регіональними наслідками, ескалація економічної та ресурсної націоналізації;

4) у соціальній сфері: продовольча криза, спалахи пандемії, надмірний тягар хронічних захворювань, значна нерівність у доходах населення, зростання стійких до антибіотиків бактерій, безконтрольна урбанізація (помилки у плануванні, неадекватна інфраструктура і ланцюжків постачання), глибока політична та соціальна нестабільність;

5) у технологічній сфері: колапс інформаційної інфраструктури та мереж, ескалація великомасштабних кібератак, масштабні випадки шахрайства з даними та їх крадіжки.

Проте, найбільшу стурбованість серед дослідників ВЕФ у 2014 році викликають лише 10 глобальних ризиків: фінансові кризи в провідних країнах; конструктивно високий рівень безробіття / неповної зайнятості; водні кризи; значна нерівність у доходах; неспроможність пом'якшення наслідків зміни клімату; значна частота екстремальних погодних явищ; помилки у глобальному управлінні; продовольча криза; неспроможність основного фінансового механізму/інституту; глибока політична та соціальна нестабільність.

Узагальнюючи різні точки зору світових організацій і вчених на глобальні проблеми людства та глобальні ризики, можна навести такий перелік найбільш вагомих з них (див. табл. 1).

Висновки з проведеного дослідження. Глобальні проблеми як соціально-економічне явище характеризуються масштабністю розповсюдження, складністю зусиль, спрямованих на їх подолання. Отже, в даний час вчені використовують таку систему критеріїв віднесення проблем до глобальних, в якій об'єднання просторового масштабу, високого динамізму розви-

Таблиця 1
Глобальні проблеми людства та глобальні ризики

Сфера	Проблема / ризик
Економічна сфера	дефіцит традиційних ресурсів (вичерпання природних, сировинних та традиційних енергетичних ресурсів); фінансові кризи; деформація структур ринків; криза ефективності капіталовкладень; хронічне безробіття;
Соціальна сфера	перенаселення / депопуляція населення; старіння населення; міграція населення; поляризація доходів населення в межах однієї країни; зростання нерівності між багатими й бідними країнами; продовольча криза; ризики для здоров'я населення; неконтрольована урбанізація;
Геополітична сфера	помилки в системі глобального управління; корупція; міжнародний тероризм; криза однополярного світу; транскордонна злочинність;
Екологічна сфера	зміна клімату; скорочення біорізноманіття; скорочення лісних масивів; скорочення площі родючих земель; забруднення атмосфери; утилізація й переробка відходів; вичерпання ресурсів прісної води; антропогенні катастрофи; природні катастрофи;
Технологічна сфера	кібератаки; колапс мереж; шахрайство з даними та їх крадіжки;
Культурна сфера	стандартизація цінностей за західним зразком; конфлікт цивілізацій; духовна деградація;

тку, загально людської значущості, загально планетарної гостроти й небезпеки, загально ідентифікувати проблеми як глобальні.

Сукупність глобальних проблем та викликів, умовно можна згрупувати відповідно до сфери виникнення та впливу на економічні, соціальні, геополітичні, екологічні, технологічні та культурні.

Планетарний масштаб й високий динамізм розвитку дисбалансів актуалізує й створює необхідність продовження плідної роботи у сфері виявлення, всебічного вивчення, аналізу й розробки шляхів вирішення глобальних проблем, що розпочав Римський клуб, ООН, Світовий банк, а також ВЕФ.

Посилення співпраці урядів насамперед провідних країн світу й створення дієвих структур та механізмів для вирішення глобальних проблем та подолання глобальних ризиків має стати першочерговим пріоритетом сталого розвитку світової спільноти.

Необхідно зазначити, що переважна більшість зазначених глобальних проблем та ризиків світової спільноти більшою чи меншою мірою стосуються й України, зокрема доволі гостро постають ризики в економічній та соціальній сферах. На деякі з них країна може впливати, на деякі – ні, але повинна враховувати їх при визначенні стратегії свого сталого розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кизим М.О., Проноза П.В., Белікова Н.В. Аналіз глобальних проблем світового співтовариства та цілей тисячоліття / Кизим М.О., Проноза П.В., Белікова Н.В. // «Проблеми економіки». – № 4. – 2010. – С. 3-8.

2. Белікова Н.В. Глобальні проблеми людства в рамках системних реформ в Україні / Белікова Н.В. // IV Международная научно-практическая конференция "КАЧЕСТВО ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ: глобальные и локальные аспекты" (24-25 мая 2012г.) [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.confcontact.com/2012_05_25/1_belikova.php
3. Латов Ю. Римский клуб [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.journal.esco.co.ua/esco/2013_9/art62.html
4. Римський клуб [Електронний ресурс] Офіційний веб-сайт організації. – Режим доступу: <http://www.clubofrome.org/>
5. Внучко С.М. Глобальні проблеми сучасності: причини виникнення та шляхи їх розв'язання / Внучко С.М. // Теорія і методологія політичної науки. Вісник СевНТУ: зб. наук. пр. Вип. 145/2013. Серія: Політологія. – Севастополь. – 2013. – С. 95-99.
6. Радзівєвська С. Глобальні економічні процеси та Україна / Радзівєвська С. // Міжнародна економічна політика. – 2014. – № 1 (20). – С. 80-104 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://iepjournals.com/journals/20/2014_5_Radzievska.pdf
7. Сіденко В.Р. Нові глобальні виклики та їх вплив на формування суспільних цінностей / Сіденко В.Р. // Український соціум. 2014. №1(48), с. 7-21 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukr-socium.org.ua/Arhiv/Stati/US1_2014/7-21.pdf
8. Декларація тисячоліття ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/russian/documen/declarat/summitdecl.htm>
9. The Road to Dignity by 2030: Ending Poverty, Transforming All Lives and Protecting the Planet [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5527SR_advance%20unedited_final.pdf
10. Global Risks 2014. World Economic Forum. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalRisks_Report_2014.pdf